

нюватися у взаємозв'язку з усіма іншими, а не з точки зору власного правового устрою дослідника. Ця нова точка зору і характеризує порівняння у справжньому смислі цього слова. Таке має сприяти тому, що рішення певної національної юридичної проблеми буде прийматися лише після критичної оцінки того, як вирішується ця проблема в інших країнах з високою правовою культурою.

Література

1. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. — М.: Междунар. отношения, 2000. — Т. 1. Основы.
2. Иеринг Р. фон. Дух римского права на различных ступенях его развития. — С.Пб, 1875. — Ч. 1.
3. Бергель Ж.-Л. Общая теория права: Пер. с фр. — М.: NOTA BENE, 2000.

УДК 340.13:351.84-053.6

Н. М. Крестовська

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА

Властива добі постмодерна юридизація суспільного життя, серед інших своїх проявів, привела до формування правової ювеналістики (термін введений до наукового обігу Д. А. Ягофаровим [22, 73–74]). Це поняття охоплює комплекс, що складається з системи правових норм, правових знань, правових інституцій та інших правових утворень, метою та змістом яких є забезпечення виживання, розвитку та соціалізації дитини. Ядром цього комплексу є новий підрозділ національних та міжнародної правових систем — ювенальне право, яке стало предметом досліджень В. І. Абрамова [6], Н. Є. Борисової [7], Л. Ю. Голишевої [10], В. В. Кулапова [12], О. В. Заряєва [20].

Становлення ювенального права є проявом загальної тенденції правового розвитку: встановлення або офіційне визнання державою правових норм є відповіддю на появу нових суспільних потреб та інтересів, на постановку нових цілей, формування нових цінностей. Визнання соціального чинника як основного у процесі ініціювання правотворчості властиве більшості відомих на сьогоднішні шкіль права: природно-правовій, психологічній, історичній, соціологічній. Метою цієї статті є визначення, систематизація та аналіз соціальних джерел ювенального права, що, на нашу думку, дасть можливість уточнити загальнотеоретичні уявлення про механізм впливу соціальних чинників на процес утворення нових підрозділів права.

Актуальність дослідження поставленої проблеми носить як теоретичний, так і практично-прикладний характер. Із суто теоретичних позицій виявлення джерел (факторів) галузеутворення, на наш погляд, сприятиме розв'язанню проблеми критеріїв розмежування галузей права, яка, незважаючи на численні дискусії, досі залишається невирішеною [16, 31]. Практично-прикладний аспект дослідження полягає у необхідності оптимізації процесу формування га-

лузі ювенального права України та виробленні методики практичного застосування його норм.

Якщо значення соціальних факторів правоутворення є незаперечним постулатом загальної теорії права, то коло цих факторів дослідники визначають по-різному. А. Нашиць виділила ряд комплексних соціальних факторів правоутворення: а) природне середовище, в якому протікає буття людини (географічні, демографічні та біологічні фактори); б) соціально-економічне, політичне та ідеологічне середовище; в) людський фактор у вигляді спілкування людей на макро- та мікрорівнях соціальної взаємодії [13, 9]. Інакше кажучи, до соціальних факторів правоутворення дослідниця відносить не тільки суто соціальні, але й природні явища, що ставить під сумнів коректність терміна «соціальне джерело права». Натомість Т. В. Гурова розглядає соціальне джерело права як людське суспільство в цілому [11, 14], не виділяючи в ньому якісь окремі компоненти.

Більш продуктивним здається підхід до класифікації факторів правоутворення, який передбачає їх диференціацію за різними підставами. А. С. Піголкін до основних факторів, що обумовлюють формування права, відносив економічні, політичні, соціальні, національні (для багатонаціональної держави), зовнішньополітичні, ідеологічні, організаційно-вольові фактори [15, 309–310]. Слід прислухатися до Ю. О. Тихомирова, який додає до цього переліку ще й інформаційно-пізнавальний аспект [18, 159–160]. На нашу думку, інформаційний фактор правоутворення — це не тільки і не стільки системи отримання, зберігання, передачі та зберігання інформації, які дозволяють вивчати, виявляти та відбирати об'єкти майбутнього правового регулювання, скільки вирішальний вплив інформації на всі інші фактори правоутворення в добу постмодерну. Слушним видається висновок А. А. Соколової про те, що суспільство та всі його підсистеми, в тому числі право, є відкритими утвореннями, які перебувають у постійному процесі обміну енергією та інформацією, взаємно впливаючи одне на одного [17, 5, 11–12]. Не меншим є значення історико-культурних та геополітичних факторів, на що звертає увагу Ю. М. Оборотов [14, 76].

Розвиваючи вчення про соціальні фактори правоутворення, М. М. Вопленко дав визначення поняття соціальних джерел права. Соціальні джерела права — складна поліструктурна, багаторівнева система факторів суспільного життя, які прямо або непрямо, з різним ступенем вираження на конкретному етапі історичного розвитку держави та суспільства, впливають на зміст права та ініціюють формування його джерел. До них М. М. Вопленко відносить: 1) економіку; 2) політику; 3) соціальну структуру суспільства; 4) ідеологію; 5) психологію; 6) моральність, залишаючи цей перелік відкритим [9, 25]. Зокрема, біологічні, фізіологічні, географічні, кліматичні фактори теж можуть набути соціального характеру, будучи відбитими у людській свідомості.

Концептуально важливим видається положення М. М. Вопленка про неоднорідність та неоднозначність впливу цих факторів на правоутворення в різних історичні періоди. Додамо, що, по-перше, ці властивості соціальних джерел права особливо чітко проявляються на галузевому рівні системи права. По-друге,

соціальні джерела права у певному історично-суспільному контексті можуть перетворюватись на свою протилежність, не ініціюючи, а гальмуючи правоутворення. Особливо це стосується політики, агенти якої прямо впливають на розробку та прийняття нормативно-правових актів. Нерідко гра політичних сил, кон'юнктурні політичні інтереси, відрив політичних діячів від реального життя негативно впливають на правоутворення. Так, в контексті теми статті доцільно навести такий приклад. Ще у 70-х рр. минулого століття прогресивна політична еліта СРСР усвідомлювала необхідність розробки молодіжного законодавства. Але відповідні законопроекти були «поховані» під купою таких аргументів: «Молодь не варто виділяти, тому що вона не має особливих інтересів, відмінних від інтересів інших соціальних груп», «прийняти Закон СРСР про молодь — означає поставити молодь у привілейоване становище за рахунок інших прошарків та груп суспільства — скажімо, за рахунок пенсіонерів», «у молоді і так є всі права, і потрібно їх краще реалізовувати і т. д.» [8, 17].

Різні соціальні фактори правоутворення неоднаково впливають на формування ювенального права. Зокрема, вплив економіки та економічних відносин, очевидно, є непрямим, зважаючи на незначну участь дітей у сучасному суспільному виробництві. В період свого становлення правове регулювання трудових відносин починалося з заборони або обмеження саме дитячої праці. В добу постмодерну ця тенденція ще більш посилюється. Якщо, наприклад, ухвалений ще в радянські часи Кодекс законів України про працю дозволяє за певних умов укладання трудового договору з 14-річною дитиною, то Закон України «Про охорону дитинства» встановлює 16-річний вік як можливий початок трудової діяльності, а діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися лише на таку роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, і за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків [1, ч. 2 ст. 21]. Мета цього вікового підвищення є очевидною і полягає у необхідності забезпечити повноцінний фізичний та інтелектуальний розвиток дитини, що у перспективі якраз і дасть економічний ефект, коли на виробництво прийде здорове, з повноцінною, в тому числі професійною, освітою покоління працівників. І, навпаки, цивільне законодавство надає працюючій дитині можливість отримати повну цивільну дієздатність, а також займатися підприємницькою діяльністю [2, ч. 1, 3 ст. 35].

Важливе місце в системі соціальних джерел ювенального права займають зрушення у демографічній та соціальній структурі. Для сучасного суспільства характерним є старіння, а подекуди й вимирання, населення через зменшення рівня народжуваності, який не компенсується зниженням дитячої смертності. Останній перепис зафіксував ці загрозливі демографічні тенденції. Якщо у 1989 р. частка дітей до 10 років складала 14,5% населення, то у 2001 р. — тільки 9,4% [3]. Це підвищує особистісну та соціальну значущість кожної дитини. Як не цинічно виглядає це судження, але суспільство більше не може собі «дозволити» втратити (фізично або соціально) жодну дитину. Втім дітей не минули всі соціальні негаразди дорослого світу — захворюваність «соціальними» хворобами (ВІЛ-СНІД, туберкульоз), маргіналізація (бездоглядність, безпритульність), злочинність, віктимізація.

Своєрідним соціальним джерелом ювенального права виступають вікові особливості основного його суб'єкта, а точніше — дитинство як особливий психофізіологічний стан. Дитина, якою услід за Конвенцією про права дитини, вважається людська істота, яка не досягла 18 років, є більш вразливою, ніж дорослий, беззахисною, залежною, має недостатній життєвий досвід, підвищену емоційність. Ці характеристики дитини та дитинства породжують особливості правового регулювання відносин, учасником яких є дитина. Урахування «фактора дитинства» не тільки певною мірою простежується в кримінальному, адміністративному, цивільному, освітянському законодавстві. Саме цьому біосоціальному фактору, серед інших чинників, завдячує своєю появою ювенальне законодавство України.

Політика через сферу політичної діяльності, в тому числі політичної боротьби та політичної конкуренції, а також політичної свідомості та політичних норм завжди була одним із центральних соціальних джерел права. Саме в рамках політики опосередковуються у вигляді політичних програм та гасел соціальні інтереси різних верств населення та соціальних спільнот. В ювенальній сфері політика відіграє украй своєрідну роль. Справа у тому, що діти не є агентами політичної діяльності, вони не можуть бути членами політичних партій, не беруть участі у виборах та інших видах політичної діяльності, у них немає власного «лобі» та інших важелів впливу на законодавця. Артикуляція та адвокація інтересів дітей — це справа дорослих, яка на сьогодні набуває характеру нової відносно самостійної галузі політики — ювенальної політики. Ювенальна політика держави визначається як ученими, так і законодавством як пріоритетна складова її соціально-економічної політики. В широкому сенсі вона є системою законодавчих та нормативних актів, організаційних заходів та мір щодо встановлення та підтримання нормативного життєзабезпечення дітей, підлітків та молоді [21, 100]. Особливість формування та реалізації ювенальної політики полягає в тому, що вона завжди ініціюється знизу — з боку інституцій громадянського суспільства, передусім неурядових організацій. Так, системи ювенальної юстиції у США, Франції, Німеччині та інших країнах — піонерах цієї справи були створені за ініціативою благодійних та жіночих організацій, наукової громадськості, юридичної еліти [19, 34–40]. Прийняття першого ювенального міжнародного стандарту — Женевської декларації прав дитини 1924 р. — було ініційоване міжнародною неурядовою організацією «Спасіння дітей», створеною англійкою Е. Джебб. В наші дні, за наявності урядових інституцій, відповідальних за ювенальний напрямок державної політики, саме неурядові організації виступають як провідники найбільш прогресивних політичних та юридичних засобів захисту прав дитини. Так, наприклад, Європейська мережа дитячих омбудсманів своєю основною метою вважає просування та пропагування в межах європейських країн положень Конвенції про права дитини, сприяння створенню незалежних інституцій для дієвого захисту прав дитини [5, art. 2].

Суспільна свідомість (ідеологія та психологія суспільства) виступає як інтелектуальне та емоційне середовище, на ґрунті якого формуються ювенально-

правові джерела. Визнання дитини як найвищої соціальної цінності сучасного суспільства є аксіомою, яку визнають навіть непримиренні політичні опоненти. Абсолютна більшість людей поділяє категоричний висновок спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 р. про ставлення до дітей як критерій гуманізму суспільства. Причому ухвалена ГА ООН Декларація та план дій «Світ, придатний для дітей» обґрунтовані саме моральними цінностями. Зокрема, в ній зазначається: «Спільно ми побудуємо такий світ, в якому всі дівчатка і хлопчики зможуть радіти дитинству — часу гри і навчання, в якому їх люблять, поважають і леліють, їх права захищаються без будь-якої дискримінації, їх безпека і благополуччя стоять на першому місці і вони можуть розвиватися, будучи здоровими, в умовах миру і гідності» [4, п. 9]. В ювенальному праві, можливо, як ніде в інших галузях права моральні норми — жалість до слабкого, любов до ближнього — знаходять своє юридичне оформлення, кидуючи новий духовно-етичний виклик праву взагалі.

Узагальнення зазначених положень наводить на думку, що соціальні джерела ювенального права — це система соціально значущих позаправових явищ, які прямо або опосередковано впливають на його зміст та форму, а саме: формування нового підрозділу правової системи — ювенального права та ювенального законодавства як його форми. Система соціальних джерел ювенального права включає біосоціальний, політичний, ідейно-психологічний фактори як основні та економічний фактор як допоміжний.

Література

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/age> (Всеукраїнський перепис населення 2001 р.).
4. «Мир, пригодний для життя дітей»: Декларація и план действий: Приняты резолюцией S-27/2 специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 мая 2002 года // www.antax.ru/doc/articles/deklaracij_plan.htm.
5. The statutes for ENOC: Was approved at the last ENOC meeting in Dublin, May 2006 // www.ombudsnet.org (офіційний сайт Європейської Мережі дитячих омбудсманів).
6. Абрамов В. И. Права ребенка в России (теоретический аспект) / Под ред. Н. И. Матузова. — Саратов: Изд-во СГАП, 2005. — 312 с.
7. Борисова П. Е. Конституционно-правовой статус ребенка в РФ. — М.: Маускрипт, 1998. — 107 с.
8. Бородін С. І. Історія підготовки та прийняття Закону СРСР «Про загальні засади державної молодіжної політики в СРСР» (1989–1991 рр.) // Грани. — 2003. — № 1. — С. 16–22.
9. Волпєно П. П. Источники и формы права: Учеб. пособие. — Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. — 102 с.
10. Голышева Л. Ю. Российское ювенальное право: Монография. — Ставрополь: Пресса, 2004. — 182 с.
11. Гурова Т. В. Актуальные проблемы теории источников права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Саратов, 2000. — 18 с.
12. Кулапов В. В. Правовая политика в сфере защиты интересов детей // Правовая политика и правовая жизнь. — 2003. — № 3.
13. Пашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника. — М., 1974.
14. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменац. справ. — О.: Юрид. л-ра, 2004. — 184 с.

15. Проблемы общей теории права и государства: Учеб. для юрид. вузов / Под общ. ред. В. С. Персеянца. — М.: ИОРМА, 2001. — 832 с.
16. Разуваев Н. В. Правовая система и критерии отраслевой дифференциации права // Правоведение. — 2002. — № 3.
17. Соколова А. А. Социальные факторы правообразования: Автореф. дис... д-ра юрид. наук (12.00.01). — М., 2003. — 41 с.
18. Тихомиров Ю. А. Правотворчество // Общая теория государства и права: Акад. курс: В 2 т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. — М., 1998. — Т. 2. Теория права.
19. Ювсальпа юстиція: Навч. посіб. — О.: ОЮІ ХНУВС, 2006. — 243 с.
20. Ювсальпос право: Учеб. для вузов / Под ред. А. В. Заряева, В. Д. Малкова. — М.: Юстициформ, 2005. — 320 с.
21. Ювенологический словарь: 300 терминов / Под общ. ред. Е. Г. Слущкого, И. В. Скомарцевой. — С.Пб.: ВИС-припт, 2002. — С. 100.
22. Ягофаров Д. А. Ювсальпос право // Основы государства и права. — 2003. — № 1.

УДК 340.12:165.191

Ю. В. Тищенко

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО МІФУ

Міф і міфотворчість постійно супроводжують людину, живлять і надихають різноманітні сфери її життя протягом багатьох сторіч.

Здавалося, міф як архаїчна форма культури, найдавніше надчуттєве сприйняття життя нашими предками, пов'язане з уявленнями про походження й розуміння світобудови, повинен залишитися лише в сказаннях і легендах, становити інтерес лише для істориків, філософів і мистецтвознавців.

Однак феномен міфу в нашій сучасності знаходить нове життя, новий зміст, нову філософсько-історичну сутність, виявляє себе у сферах культури, політики й права.

З появою наукових знань, заснованих на емпіричному досвіді, під міфом стали розуміти фантастичний вимисел, помилкове, некритичне тлумачення подій і фактів, відірваний від дійсності стан свідомості, далекі від реальності концепції або подання [2, 739].

Таке тлумачення міфу, що базується на виділенні його негативних властивостей, поширене й сьогодні. Однак воно не відображає справжньої сутності ні стародавнього міфу, ні сучасного значення цього феномена. Прихильники такого погляду не враховують у першу чергу те, чим був міф і чим він є зараз для самих міфотворців — вимислом або справжньою реальною подією, сакральним явищем, священною традицією [7], а може, первісним одкровенням, зміст якого затверджується як самоочевидна істина [4, 415].

Вивчаючи історію людського суспільства, можна помітити, що міфи створювалися й передавалися протягом усього його існування й розвитку. При цьому в більшості випадків вони відігравали позитивну роль в історії народу або держави, містили в собі динамізм, життєвий імпульс, а у своїй символіці — потужну енергію, котра впливала на глибинну свідомість людини і вивільняла